

Araştırmalar ve İncelemeler / Researches and Studies

Sezai Karakoç, T.S. Eliot ve Abdullah Et-Tayyib'in Eserlerinde Medeniyet ve Kültür İlişkisi

Suliman Nasir İbrahim Abdallah*

Öz

Sezai Karakoç modern Türk edebiyatı, düşüncesi ve şiiri üzerinde büyük etkisi olan bir şair-düşünür, Thomas Stearns Eliot modern Amerikan-İngiliz şiirinde geniş yankı bırakan, dönemin müstesna şair-düşünürlerinden biri ve Abdullah et-Tayyib Sudan ve Arap edebiyatında oldukça etkili olan ve özel yere sahip şair-düşünürlerden biridir. Türk, İngiliz ve Sudan edebiyatının önde gelen isimlerinden olan bu üç büyük ismin eserlerinde, medeniyet ve kültür ilişkisi bazı görüş farklılıklarına rağmen ortak bir perspektif olarak tezahür etmektedir. Bu çalışmada üç önemli şair-düşünürün medeniyet ve kültür kavramlarını eserlerine nasıl yansıttıklarını karşılaştırmalı edebiyat bağlamında irdelemek ve değerlendirmek istiyoruz. Çünkü bu üç büyük ismin bu kavramlara ilişkin tanımları ve açıklamaları, kültür ve medeniyet ilişkisine ışık tutmaktadır. Yaptığımız çalışmada, Sezai Karakoç'a göre medeniyetin kültürü de içerdiği; Thomas Stearns Eliot'a göre bu iki kavramın birbirinden ayrılmaz olduğu ve iç içe kullanıldığı; Abdullah et-Tayyib'de ise bu iki kavramı zaman zaman birbirinin yerine kullanmakla birlikte kültürün, onun eserlerine bir medeniyet unsuru olarak yansıtıldığı tespit ve izah edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Sezai Karakoç, Thomas Stearns Eliot, Abdullah et-Tayyib, medeniyet, kültür, karşılaştırmalı edebiyat.

* Öğr. Gör. / Doktora Öğrencisi, Sağlık Bilimleri Üniversitesi Türk Dili Bölümü / Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul/Türkiye, suliman.nasir@sbu.edu.tr, orcid.org/0000-0002-4149-2510

The Relationship Between Civilisation and Culture in The Works of Sezai Karakoç, T. S. Eliot and Abdullah Et-Tayyib

Abstract

Sezai Karakoç is a poet-thinker who had a significant influence on modern Turkish literature, thought and poetry, Thomas Stearns Eliot is one of the exceptional poet-thinkers of the period who had a wide repercussion in contemporary American-British poetry, and Abdullah et-Tayyib is one of the poet-thinkers that has a prominent and unique place in Sudanese and Arabic literature. In the works of these three great names, among the leading names of Turkish, English, and Sudanese literature, the relationship between civilisation and culture is manifested as a common perspective, despite some differences of opinion. In this study, we want to examine and evaluate how three important poet-thinkers reflect the concepts of civilisation and culture in their works in the context of comparative literature. Because the definitions and explanations of these three great names shed light on the relationship between culture and civilisation. In our study, according to Sezai Karakoç, civilisation includes culture; According to Thomas Stearns Eliot, these two concepts are inseparable and used intertwined; In Abdullah et-Tayyib, although these two concepts are used interchangeably from time to time, it is determined and explained that culture is reflected in his works as an element of civilisation.

Keywords: Sezai Karakoç, Thomas Stearns Eliot, Abdullah et-Tayyib, civilisation, culture, comparative literature.

Giriş

Sezai Karakoç¹, Thomas Stearns Eliot² ve Abdullah et-Tayyib'i³ karşılaştırmalı edebiyat bağlamında değerlendirmek için öncelikle medeniyet ve kültür ilişkisini nasıl ele aldıklarına ve nasıl tanımladıklarına bakmak gerekir. Bu isimlerin konu hakkındaki görüşleri, uygulamalı açılımlar da içerdiği için çok önemlidir. Onlar Türk ve Sudan düşünce ve edebiyatına damgasını vurmuş isimlerdir. Cezayirli düşünür Malik b. Nebi'nin tespit ettiği gibi, "Arap ve İslâm dünyasının temel sorunu kültür-medeniyet-bilim ilişkisidir."⁴ Bu üç isim farklı coğrafya ve koşullarda yaşamalarına, farklı kültür ve medeniyetlere mensup olmalarına rağmen, bu iki kavram arasındaki ilişkiyi çözmeye önem vermişlerdir. Karakoç, Eliot ve et-Tayyib'in eserleri, yaşam tarzları, felsefeleri ve üslupları incelendiğinde, bütüncül bir bakış açısına sahip oldukları tespit edilebilir. Dolayısıyla onlara göre kültür, medeniyet ve bilim, hayatın her alanıyla alakalıdır.

Bu düşünürlerin kültür ve medeniyet ilişkilerini tespit edebilmek için yapılacak ilk iş, onların hayatlarından ve eserlerinden hareketle çalışma konusu hakkında tespitler yapmak ve bu tespitler ışığında bu çalışmayı sürdürmektir. Bu

- 1 Ahmet Sezai Karakoç (1933-2021) Türk şair, yazar ve siyasetçi olmasına rağmen İslâm dünyasının sayılı İslâm düşünürlerinden biri olduğu söylenebilir. «Diriliş» fikriyle İslâm medeniyetini diriltmeye ve İslâm dünyasını ayağa kaldırmaya çaba göstermiştir. «Diriliş» davasını gerçekleştirmek için edebiyatı bir vesile olarak görmüş ve onlarca eser üreterek diriliş erleri yetiştirmeye çalışmıştır. Karakoç, düşüncelerini eyleme dönüştürerek aktif bir siyasi çalışma yürütmüştür. Onun edebî çizgisiyle açtığı yeni ufukların ışığında yetişen nesillerin, onun vefatından sonra da bu çizgiyi devam ettireceğine şüphe yoktur.
- 2 Thomas Stearns Eliot (1888-1965) ABD doğumlu bir İngiliz şair, oyun yazarı ve edebiyat eleştirmenydi. Eliot'ın hayatını inceleyen çalışmalarda dikkat çeken nokta, yaşadığı değişimlerdir. Bu nedenle hayatını farklı dönemlere ayırmak mümkündür. Hayatı erken dönem, İngiliz vatandaşlığına geçiş dönemi ve son dönem olarak ayrılabilir. Edebî ve fikir eserlerinde her dönemde bir geçiş yaşandığı görülmektedir. Eliot, edebiyat alanında Modernizm ve modern şiirin öncülerinden biri olarak bilinir.
- 3 Abdullah el-Tayyib (1921-2003), Sudan'ın önde gelen şair-düşünür, yazar, müfessir ve eleştirmenlerinden biridir. Sudan edebiyatına ve Arap diline damgasını vurmuş bir âlimdir. Kahire'deki Arap Dil Kurumu'nun en genç üyesi ve Sudan'daki Arap Dili Kurumu'nun kurucusu olmuştur. 1950'de Londra Üniversitesi'nde doktorasını aldıktan sonra öğretim görevlisi olarak atandı, ancak Sudan'a dönmeye karar vermiştir. Batı'da kaldığı süre boyunca, İslâm dünyasına getirilen modern eğitim sistemlerini bir Batı oyunu olarak görmüştür. Batı öyle bir eğitim sistemi geliştirmiştir ki, bu eğitimin mezunları Batı'nın çıkarlarına hizmet etmektedir. Bunun için hayatı boyunca modern eğitim sistemini İslâmî değerlere göre tasarlamak için çalışmıştır. Onlarca eser yazmış, binlerce talebe yetiştirmiştir.
- 4 Mâlik b. Nebî, *Müşkilâtü's-Sekâfe, (Kültürün Sorunu)*, (Arapçadan Türkçeye araştırmacı tarafından aktarılmıştır), Şam, Dâru'l-Fikr Yayınları, 2000, s. 83.

nedenle üç ismin düşüncelerini oluşturan ana davalardan başlamakta fayda var. Sezai Karakoç'un Türk edebiyatı ve düşüncesindeki yeri, çizdiği yol ve döneminde bırakmış olduğu etki aşikârdır. Karakoç gibi bir şair-düşünürün sadece Türkiye'de bilinmesi dünya edebiyatı ve düşünce hayatı için büyük bir kayıptır. Karakoç'un edebi ve fikri eserleri dünyaya tanıtılmış olsaydı, herhalde, Eliot'ın eserleri ve düşünceleri kadar dünya edebiyatında etki sahibi olabilirdi.

Sezai Karakoç'un fikirlerini incelerken en önemli yapı taşının “diriliş” kavramı olduğunu unutmamak gerekir. Çünkü o, bu kavram üzerine edebî eserler kaleme almış, fikir üretmiş ve söylevler vermiştir. Hatta Karakoç'un “dava”sının bu kavrama dayandığını söylemek mümkündür. Ona göre İslâm âleminin içinde bulunduğu sıkıntılardan kurtulmasının tek çaresi “diriliş”tir. Bu nedenle, gerçekleştirilmesi gereken acil bir iştir ve gerçekleştirilmelidir. Aksi takdirde durumu şöyle özetlemektedir: “Sonunda, bugünkü, din, medeniyet, kültür, politika, ahlak ve ekonomi alanında içinde bulunduğumuz iflas durumuna gelip çatarız.”⁵ Bu nedenle Sezai Karakoç'un “dava”sının bu noktadan başladığı ve “diriliş fikri” etrafında şekillendiği söylenebilir.

“Diriliş” kavramına benzer fikirler bulunsa da icra ve tasavvur açısından Abdullah el-Tayyib'de bu kavram mevcut değildir. Dolayısıyla Karakoç'un bu konuda her zaman bir adım önde olduğu söylenebilir. Çünkü “diriliş” gibi bir konunun varlığı, şair-düşünürün tüm çalışmalarını merkezi bir tema etrafında odaklamasına sebep olmuş, yıllar içinde ürettiği fikir ve sanat eserlerinin edindiği deneyimlerle yoğrularak zenginleştirilmiş eserler ortaya koymasına imkân sağlamıştır.

Abdullah et-Tayyib'in benimsediği, etrafında fikir ve sanat ürettiği dava, daha ziyade Arap dilinin önemi ve korunması meselesidir. Çünkü Abdullah el-Tayyib'e göre “Arap dili”, Müslümanlar ve özellikle Araplar için en önemli düşünce kaynağıdır. Buna inandığı için, Arapça kaldırılırsa İslâm düşüncesine büyük bir darbe indirileceğini düşünmektedir. Dolayısıyla Batılılar bu konuyu erkenden dikkate alıp sömürgecilik hareketiyle İslâm dünyasına geldiklerinde ilk yapmaya çalıştıkları şey Arapça'yı bozmak olmuştur. Bu dili Müslümanların hayatından çıkarmak için her türlü oyuna başvurmuşlardır. Bu oyunlar sonucunda, 19. ve 20. yüzyıllara kadar dillerini Arap alfabesi ile yazan İslâm ülkelerine baktığımızda, yavaş yavaş Arap alfabesinden uzaklaşarak Latin alfabesini kullanmaya başladıkları görülmektedir.⁶

5 Sezai, Karakoç, *İslâm Toplumunun Ekonomik Strüktürü*, İstanbul, Diriliş Yayınları, 2013, s. 58.

6 Abdullah et-Tayyib, *El-Murşid ilâ-Fehmi Eş'âri'l-Arab*, cilt I, Hartum Üniversitesi Yayınları, 1995, s. 214.

Arap olmayan ülkeler kendi dillerini Latin alfabesiyle yazmaya başlarken, Araplar için çok farklı bir oyun oynanıyordu. İngiliz ve Fransızlar, yetiştirdikleri Arap aydınları ya da aydın olarak gösterilen kişiler aracılığıyla Arapların Arapça'ya olan özgüvenlerini sarsmakla işe başladılar. Belli bir ölçüde başarılı olduklarını söylemek de mümkündür. Abdullah et-Tayyib, ömrünü Arapça'ya karşı kaybedilen bu özgüveni yeniden kazanmaya adanmıştır. Bu sebeple ürettiği fikir ve sanat eserlerinde temel dava; Arap dili, eğitim ve klasik İslâmî eğitim sistemidir ve bunlar üzerine görüşler serdetmiştir.⁷

Şair-düşünürlerin ana davalarıyla ilgili olarak T.S. Eliot'ın eserlerine bakıldığında da benzer bir durum görülebilir. Eliot'ın entelektüel ve sanatsal eserlerinde temel bir dava olup olmadığı kolayca cevaplanabilecek bir soru değildir; ancak eserleri incelendiğinde ilk ürettiği eserler ile son ürettiği eserler arasında büyük farklılıklar görülmektedir. Eliot'ın temel bir arzusu bulunduğunu tespit edebiliriz. Bu arzu; “Batı Toplumu”nun ve “Batı kültürü”nün tüm dünyaya hâkim olmasını sağlama ve onu üstün kılma arzusudur. Bu arzunun en belirgin delilini, “The Idea of a Christian Society”⁸, yani “Hristiyan Toplumun Düşüncesi” başlıklı yazısında dile getirmektedir.

Bu çalışmada görüleceği üzere, Sezai Karakoç ve Abdullah et-Tayyib'in hayatın önemli meselelerine karşı benimsedikleri yaklaşımlar baştan sona tutarlıdır; aynı denilebilecek kadar yakın yaklaşımlar onların medeniyet ve kültür anlayışlarına da yansımıştır. T.S. Eliot'ın olaylara bakış açısı ise, hayatındaki değişim ve

7 Arap dili ile ilgili yapılan tartışmalar, sömürge dönemiyle başlamıştır. Bazı aydınlar Batılılaşma hareketinden etkilenip Arap dilini eksik ve gelişmeye engel olarak görmüşlerdir. Arap dilinin yazılışını ilk eleştirenlerden *Ahmed Lotfi El-Sayed* 1891'de *Ansiklopedi* dergisinde yazdığı yazıda bu görüşünü dile getirmiş ve Arap dilinin, yapısına giren harflere bağlı olarak hareketler ekleyerek Arap dilinin kolaylaştırılmasını istemiş fakat büyük bir tepki alınca geri adım atmıştır. Ondan sonra, Kahire'deki Arap Dil Kurumu üyesi olan şair *Abdülaziz Fehmi* dili kolaylaştıracak bir öneriyi Arap Dili Kurumuna sunmuş, önerisinde bilimin ve ilerlemenin önünde bir engel olmaması için kolaylaştırılması gerektiğini iddia etmiştir. Ona göre dilin harflerini, yalın şeklini mutlaka değiştirmek ve Latince'de olduğu gibi- hareketlerin yerine ünlüleri kullanmak gerekir. Abdullah et-Tayyib'e göre bu iddia Kur'an-ı Kerim'e açık bir saldırdır. Çünkü yazılış şeklinde yapılan herhangi bir değişiklik, zamanla, Kur'an Arapçasıyla aralarının açılmasına ve artık Kur'an dilini okuyamaz hale gelmelerine sebep olur. Bu uygulama insanları cahil bırakır... Bu konuda farklı yöntemlerle yapılan saldırılar sürdürülmüştür. Bu nedenle söz konusu saldırılara karşı durmak, et-Tayyib'in temel davası olmuştur. (Bkz, Abdullah et-Tayyib, *el-Âmmiyetu ve'l-Fusha (Standart Arapça ve Konuşma Dili)*, Hartum, Abdullah Et-Tayyib'in Vakfı, 2013, s. 56-68).

8 T. S. Eliot, *Collected Poems 1909- 1962*, New York, Harcourt~ Brace & World, Inc. 1964, s. 285-291.

geçişlerden dolayı sürekli değişmektedir. Dolayısıyla Eliot'ta, Karakoç ve Abdullah el-Tayyib örneğinde olduğu gibi, istikrarlı bir yaklaşım görmek mümkün gözükmemektedir. Çünkü T.S. Eliot'ın kimlik ve mezhep değişiklikleri, onun edebi eserlerine de yansımıştır. Bu nedenle Eliot'ın medeniyet ve kültür ilişkisini bu bağlamda ele almak gerekir.

Karşılaştırmalı Edebiyat Yöntemine Dair

Karşılaştırmalı edebiyat yöntemi, Arap ve Türk edebiyatında pek fazla üzerinde durulmayan verimli alanlardan biridir. Bu nedenle, Türk şair Sezai Karakoç, İngiliz şair T.S. Eliot ve Sudanlı şair Abdullah et-Tayyib'in eserlerinde kültür ve medeniyet kavramını incelemek maksadıyla kullanılmıştır. Bu edebiyat yöntemi başlangıçta farklı dillerden şiir veya nesir karşılaştırma imkânı sunsa da aynı dilde veya farklı dillerdeki sanat ve edebiyat eserlerinin karşılaştırılmasını içerecek şekilde geniş bir gelişme göstermiştir.⁹

Bu gelişme, yöntemin kullanımını kolaylaştırmış ve bir ressamın tablosunu bir şairin şiiriyle karşılaştırma olanağı sunmuştur. Karşılaştırmalı edebiyat yöntemi, farklı milletlerin edebiyatlarını inceleyerek farklılıklara ve benzerliklere ulaşmak için kullanılmaktadır. Aslında bu yöntemin, bir "Ortak Dünya Edebiyatı"nın varlığını düşünenlerin işine yaradığını söylemek mümkündür. Farklı milletler ve farklı edebiyatlar arasında ortak bir zemin oluşturarak milletler arasındaki bağı güçlendirmenin bir yolu olarak da görülebilir. Hızlı gelişen iletişim teknolojilerinden istifade eden her alan gibi bu yöntem edebiyat dünyasında da belli seviyede bir etki bırakmıştır. Farklı ülkelerde yapılan çalışmalara bu sayede ulaşılabilmek mümkün olmuş, dolayısıyla edebiyat dünyasındaki etkileşim hızı da nispeten artmıştır. Bu yöntemle yapılan çalışmaların yaygınlığının, etkileşim meselesinden kaynaklandığını tespit etmem mümkündür.¹⁰

Karşılaştırmalı Edebiyat, Rene Wellek'in (1903-1995) çalışmasından sonra farklı ekoller olarak daha sistematik bir şekilde başlamış, Abel-François Villemain (1790-1870) tarafından 1828'den itibaren yayınlanan Fransız ekolü "Fransız Edebiyatı Dersleri" ve birçok edebiyatçının şiir karşılaştırma çalışmaları ile ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte, 19. yüzyılda Amerikan karşılaştırmalı edebiyat ekolü de etkili olmuştur. Haun Saussy, (1960 –), Paul Van Tieghem (1871 – 1948), Jean Marrie Carre (1887 – 1958) vb. çalışmalarıyla tanınan isimler arasındadır.¹¹

9 Haun Saussy, *Comparative Literature in an Age of Globalization*, Johns Hopkins University Press, 2006, s. 244.

10 Et-Tâhir, Ahmed Mekkî, *Karşılaştırmalı Edebiyatın Teorik ve Uygulamalı Çalışmaları*, Mısır, Daru'l Maarif Yayınları, 2002, s. 26.

11 Et-Tâhir, Ahmed Mekkî, *a.e.*, s. 26-27.

Arap ve Türk edebiyatında karşılaştırmalı edebiyat yöntemi üzerinde fazla durulmamıştır. Ancak Arap ve Türk edebiyatçılar, dünyada yapılan çalışmalardan da yararlanarak edebi çalışmalarını zenginleştirmişlerdir. Aslında karşılaştırmalı edebiyat alan olarak eski olmasına rağmen yöntem olarak yeni sayılmaktadır. Günümüz teknolojik iletişim ve çeviri hareketi ile yabancı dil bölümlerinin ve yabancı dil öğretim merkezlerinin yaygınlaşması, dünya edebiyatında etkileşim noktasında ulusal ve uluslararası edebiyat arasındaki etkileşimde büyük rol oynamıştır. Bu nedenle karşılaştırmalı yöntemlere her geçen gün ihtiyaç duyulmaktadır. Karşılaştırmalı edebiyatın diğer alanları çeşitli sanat, kültür, medeniyet, üslup vb. dallardır. Yakınlık-uzaklık ve benzerlik-farklılık konuları da çalışmanın temelini oluşturmaktadır. Ayrıca günümüz dünyasında birçok yöntem eş zamanlı olarak kullanılabilir. Bunun için yöntemin en kapsamlı tanımlardan biri olarak Timuçin Aykanat'ın "Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi ve Karşılaştırmalı Bir Metin Tahlili Örneği" başlıklı makalesindeki tanımı şu şekildedir: "Edebiyat eserlerini inceleyen, araştıran edebiyat biliminin bir dalı, karşılaştırmalı edebiyat bilimidir. Görevi, işlevi, aynı dilde veya farklı dillerde yazılmış iki eseri konu, düşünce ya da biçim bakımından incelemek, ortak, benzer ve farklı yanlarını tespit etmek, nedenleri üzerinde yorumlar getirmektir."¹²

Karşılaştırmalı edebiyat yöntemi ile uluslararası edebiyat arasındaki ilişkiler, fikir alışverişi ve farklı edebiyat türleri ile farklı sanat ve beşerî bilimler arasındaki ilişkiler incelenmeye başlanmıştır. Karşılaştırmalı edebiyat, kuram ve uygulamalarıyla yeni bir alan olsa da edebiyat ve eleştiri alanındaki gelişmeler ve güncellemeler dikkate alındığında en hızlı gelişen alanlardan biri olduğu fark edilmektedir.¹³ Bu edebi alan kavramında hala bazı karışıklıklar var. Yöntemlerinde, yönelimlerinde ve sınırlarında mutlak bir istikrar eksikliğinden muzdariptir. Ancak karşılaştırmalı edebiyatın felsefi konulardan dilbilimsel, coğrafi veya epistemolojik sınırlara kadar uzanan çok geniş bir alan olduğu ve edebiyatı inceleyen bir alan olduğu konusunda fikir birliği vardır.¹⁴

Bu önemli kavramın geç ortaya çıkmasının nedeni, kavramın sınırlarının ve tanımlarının net olarak belirlenmemiş olmasıdır. Sozan Yasnet'in bu konudaki şu cümlesi çok önemlidir: "Karşılaştırmalı edebiyat alanındaki araştırmacılar, her

12 Timuçin Aykanat, "Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi ve Karşılaştırmalı Bir Metin Tahlili Örneği", *Turkish Studies- International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, vol. 7/3, Summer 2012, s. 409-427.

13 Haun Saussy, *Introducing Comparative Literature, New Trends and Applications*, Taylor & Francis Books, 2015, s. 56.

14 Gerald Gillespie, *By Way of Comparison. Reflections on the Theory and Practice of Comparative Literature*, Paris, Honoré Champion, 2004, s. 28.

birine farklı bir bakış açısıyla yaklaştıkları için ortak bir tanıma ulaşamadılar. Çünkü kavramı her araştırmacı bağlı olduğu ekole göre tanımlamıştır. Bu nedenle karşılaştırmalı edebiyat üzerine uzun tartışmalar olmuştur.”¹⁵

Medeniyet ve Kültür

Kültür, din ve edebiyat gibi kavramların kendine özgü bir anlamı vardır ve diğer kavramlarla ilişkilidir. Bu nedenle bir milleti diğer milletlerden ayıran özelliklere sahiptir. Malik b. Nebî'nin *Müşkilâtü's-Sekâfe* 'de belirttiği gibi, kültür, bir milletin veya topluluğun miras aldığı örf ve adetlerin, yaşayış ve geleneklerinin edebiyat yoluyla nesilden nesle aktarılmasını sağlayan unsurdur. Din, kültür ve medeniyetin oluşmasında önemli bir etkidir.¹⁶

“Kültür, insanın hayata uyum sağlamak için geliştirdiği yaşam biçimi olarak da adlandırılabilir.”¹⁷ Kültür, geçmişten günümüze ve geleceğe doğal olarak devam eden bir yaşam biçimidir. Kültüre bu şekilde bakıldığında; çeşitli toplulukların yaşam tarzlarını, inançlarını, geleneklerini, edebiyatlarını ve düşünce tarzlarını kapsar. Her toplum çevresinden etkilenerek hayatına yeni unsurlar katarak yaşadığı zamana ayak uydurmaya çalışır. Ancak genel olarak, kültürler temel özelliklerini uzun süre koruyabilirler.¹⁸

“Yeni Tarihselcilik” ismini ilk kullanan yazar olan Stephen Greenblatt edebiyat eleştirisi tartışmalarının 1980 ertesinde kilit figürlerinden biri olmuş, “kültür” kavramını da, Raymond Williams'tan mülhem, yeniden sorunsallaştırmıştır. Edebi metnin kültür tarafından yapılan ve kültürü yapan bir varlık olarak sonsuz ve sürekli değişen simgeler âlemindeki yerini anlamak için kültürü yeniden tanımlamak derdine düşen Greenblatt, kültürü ve tarihi yeniden tanımlamaya çalışırken bu iki alanın temel yürütücüsü olarak iktidar ilişkilerinin yapısını da çözümlenememesinde kalmıştır. Greenblatt, edebiyat metnini bir tezahür olarak kavramsallaştırır. Bu kavramsallaştırma dahilinde özneyi saran -kültür, ideoloji, geçmiş söylemler, iktidar sistemi gibi-simgeler sisteminin ona ne kadar özgürce kendini oluşturma imkânı bıraktığını sorgular. Onun, Amerikan edebiyat araştırmalarında çok görülmemeyen bir tavırla kıta Avrupa'sında üretilmiş bir kuramı kendi çalışmalarına yedirmesi önemlidir. Ona göre kültürel güçler iktidar ilişkilerine ev sahipliği yapmaktadır. Rönesans edebiyatçılarının muhalif ve yıkıcı üretimlerinin daha kuv-

15 Sozan Yasnet, *General Comparative Literature*, London, 1998, s. 43.

16 Malik b. Nebî, *Müşkilâtü's-Sekâfe*, (*Kültürün Sorunu*), 2000, s. 26.

17 Malik b. Nebî, *a.g.e.* s. 26-27.

18 Larry A. Samovar - Richard E. Porter, *Communication Between Cultures*, Cengage Learning, Boston USA, 2015, s. 35.

vetli bir iktidar tarafından nasıl içerildiğini ve böylece direnişin nasıl *kültür* içine alındığını gösterir. Bu noktada kültür merkezi kavram olarak tesis edilmiştir.¹⁹

Bu tarzda kültürü tanımlayan çalışmaların ortak özelliği; bir ulusun tüm yaşam tarzıdır. Yani maddi ve manevi çeşitli yönleriyle milletin yaşam biçimini içinde barındırır. Aynı zamanda “kültür” insanların kabul ettiği fikirler, inançlar, gelenekler, görenekler, değerler, düşünce biçimleri, davranış kalıpları, iletişim ve ulaşım araçlarıyla temsil edilen bir kavramdır. Bu anlamda kültür, bireyin ve toplumun maddi, manevi, ekonomik, sosyal ve politik alanlarını veya tüm yaşamını kapsar. Bu yüzden; hayatta olduğu gibi kültürün de farklı yönleri vardır. Örneğin selamlaşma kültürü, ağırlama kültürü, evlenme kültürü, yeme içme kültürü, giyim kültürü vb. Bunlar kültürün boyutlarından sadece birkaçıdır.

Çok yakın anlamlara sahip olduğu kabul edilen medeniyet ve kültür kavramları, insan hayatını etkilediği gibi toplum hayatını da etkilemektedir. Abdulvahab el-Mesîrî'ye göre, «Medeniyet durağan ve ölü bir başarı değil, çeşitli, sürekli ve dinamik bir süreçtir» veya «medeniyet, insanların yeryüzünde ürettiği her şeyin toplamıdır.»²⁰ El-Mesîrî'nin bu cümlesinden de anlaşılacağı gibi kültür, medeniyetin bir parçasıdır.

Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi'ndeki “Medeniyet” maddesinde, İlhan Kutluer şöyle demektedir: “Medeniyet teriminin düşünce tarihi boyunca kazandığı anlamların ortak noktası şehir hayatının sosyal, siyasal, entelektüel, kurumsal, teknik ve ekonomik alanlarda mümkün kıldığı birikim, düzey ve fırsatları ifade ediyor olmasıdır. “Bununla birlikte kelime çeşitli zihniyet dünyalarında farklı şekilde kavranmış ve tanımlanmıştır.”²¹

Görüldüğü gibi medeniyet kelimesinin tanımını ortaya koyanlar, kavramı hep ortak özelliklerinden hareketle bir genelleme yaparak tanımlamışlardır.

Bu kavramlara sadece “Batı” dünyasında değil, İslâm dünyasında da önem verilmiştir. İnsanı, hayatı ve evreni anlamak için bu çerçevede ciddi çalışmalar yapılmıştır. İslâm tarihinde medeniyet üzerine ilk çalışma yapanlardan biri de *el-Medinetü'l-Fâzıla* eserinin sahibi Fârâbî'dir. Fârâbî'ye göre medeni, medine ve temeddün; “Bir toplumun birlikte mutluluk amacı ile kabul ettiği erdem, pay-

19 Mehmet Fatih Uslu, “Greenblatt'ın Yeni Tarihselci Eleştirisi”, *Edebiyatın Omzundaki Melek / Edebiyatın Tarihle İlişkisi Üzerine Yazılar*, haz. Zeynep Uysal, İstanbul, İletişim Yayınları, 2011, s. 32-53.

20 Abdulvahab El-Mesîrî, *El-İnsânu-ve'l-Hadâra (İnsan ve Medeniyet)*, Kahire, Hilal Yayınları, 2020, s. 82.

21 İlhan Kultuer, “Medeniyet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, çevrimiçi; <https://İslâm-ansiklopedisi.org.tr/medeniyet>, (Erişim Tarihi:14.04.2022).

laşma, dayanışma, iş bölümü ve yardımlaşma gibi değerler çerçevesinde toplum olarak yaşamaktır. Bunu *el-Medinetü'l-Fâzıla* adlı eserinde ifade etmiştir.”²² Fârâbî’den sonra İbn Sina ve İbn Miskeveyh gibi önemli isimler bu alanda tanımlamalar ve izahlarda bulunmuşlardır.

Bu konudaki en çok bilinen çalışma İbn Haldun’a aittir.²³ İbn Haldun’da en önemli kavramlar, “bedevilik”in karşılığı olan “hadar” ve “ümran” kavramlarıdır. İbn Haldun’un medeniyet tanımında en büyük rolü oynayan durum; zamanının Arap dünyasındaki yaşam tarzıdır. Çünkü İslâm öncesi göçebe olarak yaşayan bu kabile ve aşiretler şehirlere yerleşerek medenileşmişlerdir. Kıl çadırlarından, tuğla ve taştan yapılan evlere yerleşerek Bedevi sıfatından “hadarî” sıfatını alan topluluklar oluşturmuşlar.²⁴

Günümüzde İslâm medeniyeti, Batı medeniyeti ve Uzak Doğu medeniyetleri denilince, bilhassa İslâm ve Hristiyanlık üzerinde düşünmek gerekmektedir; çünkü bu medeniyetlerin inşasında en önemli unsurlardan biri dindir. İslâm medeniyetinden örnek verilirse Hz. Muhammed, Mekke döneminde gerçek bireyler yetiştirdi ve İslâm toplumunun ilk temellerini attı. Medine’ye hicret ettikten sonra İslâm’ın merkezini Medine’ye taşıdı ve İslâm medeniyetinin ilk devletini kurdu. Aynı şey Batı medeniyeti için de geçerlidir. Çünkü Batı medeniyetini oluşturan ülkeler arasındaki en güçlü bağ, Hristiyanlık ve Hristiyanlığın farklı mezhepleridir. Uzak Doğu’da Hinduizm ve Budizm gibi dinler, oradaki medeniyetlerin inşasında önemli rol oynamaktadır.

Sezai Karakoç ve Abdullah et-Tayyib’in medeniyet anlayışlarının evrenselliği İslâm inancından kaynaklanmaktadır. İslâmiyet, bütün insanlığa gönderilmiş bir din olduğu için, bütün medeniyetlere kaynak olma imkânına sahiptir. Öte yandan Thomas Stearns Eliot’ın anlayışına göre, Hristiyanlık ve Batı medeniyeti bütün medeniyetlerin kaynağıdır. Çünkü Eliot’ın inancına göre gerçek din Hristiyanlıktır.

Medeniyet ve Kültür İlişkisi

Kültür ve medeniyet arasındaki ilişkiyi belirlemek için sürdürülen tartışmalar yüzyıllarca devam etmiş, bu konuda belli bazı mesafeler kat edilmiş, fakat tartışmaların ardı arkası henüz kesilmemiştir. Bu hususta yapılan tartışmanın kaynağı ise bu iki kavramdan hangisinin daha kapsamlı olduğu noktasında toplanmakta-

22 Fârâbî, *el-Medinetü'l-Fâzıla*, Mısır, Nâfıza Yayınları, 2014, s. 86-93.

23 İbn Haldun, “Genelde Beşerî Ümran”, *Mukaddime*, haz., Süleyman Uludağ, 17. bs., Dergâh Yayınları, Mayıs 2018, s. 211-276.

24 Fârâbî, *e-Medinetü'l-Fâzıla*, Mısır, Nâfıza Yayınlar, 2014, s. 86-87.

dır. Bu konuyu bilimsel olarak çözmek oldukça zor olsa da kavramların tanımlarına ve bu bağlamda ileri sürülen tasavvurlara göre bir tercih yapmak mümkün ve gereklidir.

Bu konu hakkında en çok görülen tanım şu şekildedir: “Kültür, bir toplumun veya milletin yaşam biçiminin, medeniyet ise kültürlerin bir araya gelip ortaklaşa oluşturdukları yaşam biçiminin bütünüdür.”²⁵ Hem medeniyet hem de kültür iki yönlü yani maddi ve manevi yönleri kapsayan kavramlardır. Dolayısıyla medeniyet kavramı içerisinde farklı kültürlerin olması mümkün iken, kültür içerisinde farklı medeniyetlerin ortaya çıkması mümkün değildir.

Will Durant'ın tanımına göre; “Medeniyet, kültürel yaratıcılığı teşvik eden bir sosyal düzendir.”²⁶ Bu, tanım kapsamında sosyal yönün de etkili olduğu anlamına gelir. Dolayısıyla kavramları oluşturan unsur toplumdur. Çünkü her ikisi de toplum yaşamıyla ilgilidir. Medeniyet; toplumsal düzen ile ilişkili sosyal, politik, ekonomik, etik ve estetik değerlerden yeni ve sürekli değerlerin üretilmesi demektir. Medeniyet dört şartla kaim olur. Bunlar: “ekonomik”, “politik”, “ahlaki” ve “manevi” şartlardır.²⁷

Yapılan tanıma yakından bakıldığında kültür ve medeniyet ilişkisinin iç içe geçtiği görülmektedir. Bu da bir kavramın diğer kavramın desteği olmadan tanımlanmasının mümkün olmadığı izlenimini uyandırmaktadır. Bu nedenle, medeniyet ve kültür, halen üzerinde çalışılan ve farklı bakış açılarına göre tanımlama girişimlerinde bulunulan kavramlardır. Muhammed El-Cevheri²⁸ bu bağlamda şunları söylemektedir:

“Bu iki kavramla ilgili ilk çalışmalar 1780-1850’lerde Avrupa’da maddi hayatın bir etkisi olarak manevî hayatın gözden düşmesiyle ortaya çıkan boşlukları doldurmak için başlamıştır. Ancak Avrupa’daki çalışmalar İslâm dünyasındakilerden

25 Abdullah Et-Tayyib, *Nazaratun fil-Muctema'l İslâmi*” (Müslüman Topluluğun Üzerine Düşünceler), Hartum, Abdullah Et-Tayyib'in Vakfı, 2017, s. 38.

26 Will Durant - Ariel Durant, *The Story Of Civilization- Part 7- The Age Of Reason Begins*, Simon & Schuster, 2011, s. 107.

27 “Türkiye'nin Stratejik Vizyonu 2023, Değerler İnşası Medeniyet İnşası Türkiye Vizyonu Çalıştayı – 1 Sonuç Raporu”; https://tasam.org/Files/Etkinlik/File/Deklarasyon/DITC1_rapor_TR.pdf_a874ecb2-dfe4-4465-80b4-2ba4d5b14e5b.pdf, (Erişim Tarihi: 02.04.2022).

28 Mısırlı şair, yazar ve sosyoloji profesörü olan Muhamed, el-Cevheri, 1939 yılında Kahire’de doğdu. 1960 yılında Kahire Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü’nden mezun olduktan sonra öğretim görevlisi olarak atandı. 1985-1993 yılları arasında Kahire Üniversitesi’nde Rektör Yardımcılığı yaptı. 1993-1997 yılları arasında Helvan Üniversitesi’nde rektörlük yaptı ve 1997-2003 yılları arasında Kahire Üniversitesi’nde çalıştı. Medeniyet, kültür ve sosyoloji alanlarında ciddi çalışmalar yapmıştır.

farklıdır. Çünkü İslâm dünyasında manevî hayat bozulmamıştır. Zamanla İslâm dünyasındaki çalışmalar Avrupa'yı taklit etmeye başlayınca durum değişmiş ve kaotik bir hal almıştır.”²⁹ Dolayısıyla kavramın tanımlanmasındaki en büyük etken “inanç” ve “manevî hayat”tır.³⁰

Bu durum, Sezai Karakoç, Thomas Stearns Eliot ve Abdullah et-Tayyib'in yaklaşımlarında da tespit edilmiş ve bu bağlamda değerlendirmeler yapılmıştır. Medeniyet kavramı söz konusu olduğunda birçok maddenin ve konunun iç içe ve yakından ilişkili olduğu görülmektedir. Bu noktada “din, kültür, gelenek, görenek, tarih” gibi kavramları bir arada ele almak ya da düşünmek bir gerekliliktir.

Kültür ve medeniyet kavramlarının tanımlanması konusunda düşünürlerin farklı görüşlere sahip olmaları olağan bir durumdur. Bu tür hayati kavramların ne anlama geldiği veya hangi alanları kuşattığı hususunda farklı görüşler ortaya çıkmasının sebebi, bunların tarihî süreç içinde iç içe kullanılmış olmalarıdır. Bunun için yapılan çalışmalarda hem kültür hem medeniyet kavramları ile alakalı tespitler ve izahlar yapılmaktadır.

Medeniyet ve Kültür İlişkisiyle İlgili Görüşler

Daha önce de belirtildiği gibi kültür ve medeniyet kavramları yıllardır tartışılmaktadır. Bu tartışmalarda dile getirilen görüşlerin her biri okuyucu tarafından doğru kabul edilebilir. Ancak “en doğru görüşün bu” olduğunu kesin olarak söylemek mümkün değildir. Bu nedenle her çalışma yaklaşımına göre uygun gördüğü görüşleri benimseyebilir. Muhamed El-Cevheri, “kültür ve medeniyet ilişkisine dair görüşlerini üç kategoriye ayırmaktadır.”³¹ Bu kategoriler şu şekilde özetlenebilir:

Birinci görüş: İki kavramın aynı şeyi ifade ettiğini ve sadece dilden dile veya kişiden kişiye farklılık gösterdiğini savunanların görüşüdür. Bu görüşe göre, medeniyet ve kültür eşanlamlı terimlerdir. Her ikisi de “yaşam tarzı” anlamına gelmektedir. Ancak bu görüşün zaafı, bu iki kavramı birbirinden ayırmaması ve her toplumun bir medeniyete sahip olduğunu belirtmesidir.³² Halbuki dünyada kültürler kadar medeniyet yoktur. Hatta örnek verilecek olursa: sadece İslâm medeniyeti ve Batı medeniyeti içinde bile binlerce farklı kültür bulunmaktadır.

29 Mohamed, el-Cevherî, *es-Sekâfe ve'l-Hadâre: 'İhtilafu'n-Neş'eti ve'l-Mefhûmi (Kültürler ve Medeniyetler: Köken ve Kavram Farkı)*, Mısır, Mısır-Lübnan Yayınevi, 2009, s. 17-48.

30 Henry Bergson, *Manevi Enerji*, çev. Murat Batmankaya, İstanbul, Şule Yayınları, 2022.

31 Muhamed, el-Cevherî, *es-Sekâfe ve'l-Hadârah: 'İhtilafu'n-Neş'eti ve'l-Mefhûmi (Kültürler ve Medeniyetler: Köken ve Kavram Farkı)*, s. 66.

32 Muhamed, el-Cevherî, *a.g.e.*, s. 67.

İkinci görüş: Bu görüşe göre “kültür”, medeniyetten daha kapsayıcı bir terimdir ve hayatın hem maddi hem de manevi yönlerini kapsamaktadır. Medeniyet ise hayatın sadece maddi tarafını içerir. Bu görüşe göre ahlâk, ideoloji ve değerler gibi unsurlar sadece kültürde bulunurken, maddi gelişme, altyapı, teknoloji, binalar, ulaşım araçları ve iletişim araçları vb. maddi imkânlar hem medeniyetin hem de kültürün unsurlarıdır.³³

Üçüncü görüş: İkinci görüşün tam tersidir. Bu görüşe göre; Medeniyet, farklı kültür ve yaşam biçimlerinin oluşturduğu genel bir yaşam biçimidir. Bunun için kültür, medeniyetin kurucu unsurlarından biridir. Kültür bir millete, bölgeye veya ülkeye ait iken medeniyet ise milletlerin, bölgelerin ve ülkelerin oluşturduğu ortak değerler ve bu ortak değerlerin oluşturduğu yaşam tarzıdır.³⁴

Arap dilinde “medeniyet” kelimesi “medine” kelimesinden gelmektedir. Türkçe’de “medine” kelimesi şehir / kent anlamına gelir.³⁵ “Medeni insan”, bir şehirde / kentte yaşayarak gelişmiş bir yaşam tarzına sahip olan kişi demektir.³⁶ Şehirliler, şehirde yaşayan kimselerdir. “Medeni” kelimesi “bedevi” kelimesinin zıt anlamlısıdır.

Türk Dil Kurumu sözlüğüne göre: “Sivil, uygar olma durumu, medeniyet, medenilik” anlamına gelir.³⁷ “Medeniyet”, “Bir ülkenin, bir toplumun, maddi ve manevi varlıklarının, fikir, sanat çalışmalarıyla ilgili niteliklerinin tümü demektir.³⁸ Kültür ise “Tarihsel, toplumsal gelişme süreci içinde yaratılan bütün maddi ve manevi değerler ile bunları yaratmada, sonraki nesillere iletmede kullanılan, insanın doğal ve toplumsal çevresine egemenliğinin ölçüsünü gösteren araçların bütünü, hars, ekin” demektir.³⁹ Bu tanımlara göre kültür daha eski bir kavramdır ve nesilden nesle aktarılma özelliğine sahiptir.

Ralph Piddington, medeniyet kavramını şöyle tanımlamaktadır: “Bir milletin medeniyeti, bu insanların sosyal ve hayati ihtiyaçlarını karşılamak ve çevrelerine uygun olarak uyum sağlamak için kullandıkları fikri ve maddi araçların bütünüdür.”⁴⁰ Medeniyet tanımları kültür ile karşılaştırmalı olarak okunduğunda bu iki kavram arasındaki ilişkinin daha iyi anlaşılacağı düşünülebilir.

33 Muhamed, el-Cevherî, *a.g.e.*, s. 68.

34 Muhamed, el-Cevherî, *a.g.e.*, s. 68.

35 El-Kâmus’l-Muhit, çevrimiçi; <https://www.almaany.com/ar/dict/aran/%D8%AD%D8%B6%D8%A7%D8%B1%D8%A9/>, (Erişim Tarihi: 13.04.2022).

36 El-Kâmus’l-Muhit, çevrimiçi; (Erişim Tarihi: 13.04.2022).

37 *Türk Dil Kurumu Sözlüğü*, çevrimiçi; <https://sozluk.gov.tr/>, (Erişim Tarihi: 13.04.2022).

38 *Türk Dil Kurumu Sözlüğü*, *a.e.*

39 *Türk Dil Kurumu Sözlüğü*, *a.e.*

40 Ralph Piddington, *An Introduction To Social Anthropology*, vol. 1, Auckland University, 1962, s. 132.

Yusuf Kaplan medeniyeti şöyle tanımlamıştır: “Medeniyet kelimesi bize ait ama içeriği, muhtevası Batıya aittir. Yani Batılılar uygarlıktan anlıyorsa biz de onu anlıyoruz. Oysa sivilizasyon arasındaki benzerlik sadece strüktürel açıdandır. Sivilizasyon tek boyutludur. Fizik dünyadan ibarettir, halbuki medeniyet hem fizik hem de fizikötesini ihata eder. Daha önemlisi de din, Medine, medeniyet arasında hem etimolojik hem semantik hem de tarihi açıdan kopmaz irtibatlar vardır. Din asıldır, medeniyet usul. O yüzden Mekke + Medine = Medeniyet / Sünnet-i Seniyye diye tarif ediyorum.”⁴¹

Yusuf Kaplan’ın burada ifade ettiği husus, Sezai Karakoç’un eserlerinde çok daha geniş bir şekilde ele alınmaktadır. Sezai Karakoç’a göre, “Bütün peygamberlerin dini olan İslâm, medeniyetin kaynağıdır.”⁴² Dolayısıyla medeniyet denilince daha kapsamlı bir alandan bahsetmek gerekir. O takdirde medeniyet ile kültür, kültür ile din ilişkisinin nasıl bir çerçeveye sahip olduğu daha iyi anlaşılacaktır.

Sezai Karakoç’a Göre Medeniyet ve Kültür İlişkisi

“Medeniyetimizin, çağımızda, bir tekniği, bir sanat ve estetik ifadesi, bir düşünce dinamiği, bir bilim ağı olmalı”⁴³ diyen Karakoç, ümmetin derdiyle dertlenen bir fikir ve sanat adamıdır. Sezai Karakoç, Kur’ân-ı Kerim’in ve İslâm Peygamberi Hazreti Muhammed’in emrettiği üzere, önce gerekli manevi ve maddi hazırlıkların tamamlanması, ondan sonra düşmanlara karşı çıkılması gerektiğini düşünmektedir. Bu durumu bir eserinde şöyle ifade etmektedir: “Batı uygarlığıyla savaşılabilelim ve benliğimizi koruyabilelim.”⁴⁴

Bu ifadeler bağlamında düşünülürse şöyle denilebilir: Sezai Karakoç’a göre medeniyet, kültürü içeren, dine dayanan ve hayatın tüm alanlarını kapsayan bir kavramdır. Medeniyet, bir milletin kültürünü, geleneğini, tarihini, mimarisini, ahlâkını, davranışını, teknolojisini, düşünce tarzlarını ve tüm yaşam tarzlarını içine alan, hemen hemen her şeyi kapsayan bir kavramdır.

Yine bu cümlelerden de anlaşılacağı üzere Sezai Karakoç, eserlerinde ve konuşmalarında “insan merkezli medeniyet” anlayışına sahiptir. Sezai Karakoç’un bu medeniyet anlayışının İslâm’ın emirlerine göre şekillendiği söylenebilir. Yani ırk, renk, cinsiyet gözetmeksizin tüm ümmeti birleştiren bütüncül bir anlayışa

41 Yusuf Kaplan, *Medeniyet Tasavvuru (Fütühât-ı Medeniyye’ye Giriş)*, İstanbul, Nesil Yayınları, 2022, s. 18.

42 Sezai Karakoç, *Yitik Cennet*, İstanbul, Diriliş Yayınları, 2013, s. 21.

43 Sezai Karakoç, *Diriliş Neslinin Amentüsü*, 116. bs., Diriliş Yayınları, 2022, s. 32.

44 *Diriliş Neslinin Amentüsü*, s. 35.

sahiptir. İslâm'ın yönlendirmesiyle oluşturulmuş bir yaşam biçimi tasavvur etmektedir. Çünkü ona göre tek benlik vardır.

Sezai Karakoç'un eserlerinde dikkat çeken "İslâm medeniyeti"⁴⁵ kavramının bu bütüncül anlamın bir göstergesi olduğu açıktır. Ona göre "Bütün peygamberlerin tebliğ ettiği din, "İslâm"dır."⁴⁶ Buna binaen, medeniyetin ana kaynağının İslâm olduğunu kabul ettiği ve medeniyete evrensel bir anlam yüklediği söylenebilir. Bunun için Münire Kevser Baş, Karakoç'un "medeniyet" kavramını ele alırken şöyle der: "Sezai Karakoç'un düşünce dünyasının temel ve anahtar kavramı medeniyettir."⁴⁷

Sezai Karakoç'un perspektifine göre, medeniyet ile kültür ilişkisini, önemli bir sorunun cevabıyla açıklamak daha yerinde olacaktır. Medeniyet kavramı içerisinde bir kavram olarak kültürün yerinin ne olduğu sorusunun cevabı Karakoç'un şu cümlesinde yatmaktadır; "Medeniyet, kültürün içerisinde değil, kültür medeniyetin içerisinde dir."⁴⁸ Bu sebeple Karakoç diyor ki "Tarih ve toplum kavramları, ister istemez kültür ve medeniyet kavramlarına bitişir. Bundan da çıkan kaçınılmaz sonuç, her Müslümanın kültür ve medeniyetine bağlılığı, inancının ayrılmaz bir unsuru olduğu gerçeğidir."⁴⁹

Bu anlayışa göre bir medeniyet içerisinde farklı kültürler bulunabilir. Sezai Karakoç'un bu anlayışı sadece İslâm medeniyeti için kullanılmamakta, benzer bir anlayış "Batı Medeniyeti" için de gösterilmektedir. Dolayısıyla günümüzde Türk kültürü, Arap kültürü, Malay kültürü ve Afrika kültürünün "İslâm Medeniyeti" içinde var olduğu söylenebilir, ancak hepsi için sadece "İslâm Medeniyeti" tasavvuru kullanılmaktadır. Aynı şey "Batı Uygarlığı" için de geçerlidir. Örneğin bunlara Fransız, İngiliz, Portekiz, Amerikan medeniyetleri değil, Fransız, İngiliz, Portekiz ve Amerikan kültürleri de denir. Bu durum, diğer medeniyetlere de sırayet etmiştir.

Mesut Koçak, Sezai Karakoç'un medeniyet algısı hakkında şunları söylüyor: "Sezai Karakoç'un şiirlerinde ve düşünceye dayalı verimlerinde medeniyetin ba-

45 Bu konuyla ilgili Mesut Koçak'ın, "Medeniyet" ve "Mehmed Âkif Ersoy, Necip Fazıl Kısakürek ve Sezai Karakoç'ta Medeniyet" başlıklarına sahip şu çalışmasına bkz: "Mehmed Âkif Ersoy, Necip Fazıl Kısakürek ve Sezai Karakoç'un Eserlerinde Coğrafya, Tarih, Medeniyet Düşüncesi", (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, İstanbul, 2016.

46 Sezai Karakoç, *Yitik Cennet*, İstanbul, Diriliş Yayınları, 2013, s. 40.

47 Münire Kevser Baş, *Sezai Karakoç'un Kavram Haritası*, Diriliş Yayınları, 2018, s. 206.

48 Sezai Karakoç, *Yitik Cennet*, İstanbul, Diriliş Yayınları, 2013, s. 38.

49 Sezai Karakoç, *a.g.e.*, s. 41.

şat unsur olduğu söylenebilir. Şiirlerindeki kimi temalar, imajlar ve göndermeler medeniyet merkezlidir. Düşüncesi ise “Diriliş” adı altında başlı başına medeniyet meselesi üzerine bina edilmiş ve çerçevelenmiş bir düşüncedir. Bu sebeple Mehmed Âkif ve Necip Fazıl’a göre hem nicelik hem nitelik itibarıyla daha geniş bir medeniyet tanımı görülür onda.”⁵⁰

Buradaki ifadeler, Sezai Karakoç’un düşünce açısından nasıl üstün bir idrake sahip olduğunu açık bir şekilde göstermektedir. Ayrıca kültür anlayışında da böyle bir farkındalığı ve geniş perspektifi söz konusudur. Bunun için Sezai Karakoç’un aşağıdaki dizeleri, onun ne kadar geniş görüşlü ve bütüncül düşünüş tarzına sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Sezai Karakoç bir şiirinde şöyle der:

“*Git Sümbülefendi ’ye servilerden sor olup biteni,
Merkezefendi ’de tüket maddeyi yırt maddeciliğin kefenini,
Bağdat ’ta ebedî bağı ruhun ve ilâhî hikmetlerin,
Şam’da son sınırı manevî medeniyetlerin,
Kozmik bakış metafizik sezgi, Bağdat ’tan dal
Şam ’dan yaprak Diyarbekir ’den çizgi,
Hep İstanbul ’da kırık dökük,
Parçalanmış silinmiş sönmüş.*”⁵¹

Sezai Karakoç burada sadece hangi medeniyeti ele aldığını anlatmakla kalmaz, diriliş davasının nedenlerini de açıklar. Bu geniş coğrafyada yer alan şehirleri “medeniyet” algısı etrafında birleştirirken, aynı coğrafyada yaşayan insanların farklı kültürlere sahip olduğunu vurgular. Bu tarihi açıdan da önemli bir tespittir.

T.S. Eliot’a Göre Medeniyet ve Kültür İlişkisi

T.S. Eliot, kültür ve medeniyet ilişkisinden ilk kez *Kültürün Tanımı Üzerine Düşünceler* adlı kitabında bahseder. Üç bölümden oluşan bu çalışmanın girişinde Eliot, kültür ve medeniyet hakkındaki düşüncelerini özetlemektedir. Bu eserden de anlaşılacağı üzere kültür ve medeniyet kavramları birbirine yakın anlamlar taşımaktadır. Anlam olarak benzer, bazen birbirinin yerine kullanılan ve tartışmalı olan iki kavramdır.⁵² T.S. Eliot’a göre yüksek bir kültür inşa etmenin üç özelliği vardır:

50 Mesut Koçak, “Mehmed Âkif Ersoy, Necip Fazıl Kısakürek ve Sezai Karakoç’un Eserlerinde Coğrafya, Tarih, Medeniyet Düşüncesi”, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, İstanbul, 2016, s. 212.

51 Sezai Karakoç, *Alınyazısı Saati – Şiirler VIII*, İstanbul, Diriliş Yayınları, 2003, s. 38.

52 T.S. Eliot, “Notes Towards the Definition of Culture”, *The Selected Prose of T. S. Eliot*, edited

Birinci özellik; Kültürün organik ve doğal bir yapıya sahip olması, yani belirli bir toplumda doğal olarak gelişip nesilden nesle aktarılan bir olgu olmasıdır. *İkinci özellik;* analiz edilebilir kapasiteye sahip olmasıdır. Başka bir deyişle, yerel kültürlerin coğrafi analizine özgü kültür olmasıdır. *Üçüncü özellik;* dengeli olmasıdır. Özellikle burada bahsedilen denge, dinlerin birliği veya çeşitliliği arasındaki dengeyi korumaktır.⁵³ Çünkü farklı dine mensup ama aynı kültüre sahip olan toplumlar vardır.

Eliot, bu özellikleri sıralayarak kültürün planlanmaz ve doğal olarak gelişen bir varlık olduğunu ortaya koymaktadır. Bu nedenle o, planlayarak kültürü değiştirmenin mümkün olmadığına, aksine yaşam tarzının doğal olarak evrim geçirmesi ve zaman içinde biçimden biçime değişmesi gerektiğine inanmaktadır.

Kültür, doğal bir yapı olduğu için, insana benzer. Bir insanın hayatını birden değiştirmesi mümkün olmadığı gibi kültürünü de tamamen değiştirmesi mümkün değildir. Ancak kişinin hayatındaki bazı özellikleri değiştirip yerine yenisini geliştirmesi mümkündür. Kültürü değiştirmeye çalışmak, bir insanı değiştirmeye çalışmak gibidir. Değiştiklerinde insanlar farklı kimliklere dönüşür. Tıpkı bir kişinin zaman içinde farklı alışkanlıkları olabileceği gibi, kültürler de sürekli olarak gelişmektedir. Ama insanın özünde ciddi bir değişiklik yapıldığında bambaşka bir insana dönüşür. Söz konusu kültürün özünde ciddi bir değişiklik yapılırsa bambaşka bir kültür haline gelir.⁵⁴

Bazı düşünürlerin I. ve II. Dünya savaşlarına yeni bir medeniyet inşa etme savaşları olarak baktıklarını söyleyen Eliot, kültür yerine medeniyet kelimesini kullanmakta ve her çağın farklı bir medeniyeti olduğunu söylemektedir. Dolayısıyla ona göre “medeniyet” zamanla değişen bir kavramdır. Buradaki “medeniyet” kelimesinden kastedilen kültürdür. Bunun en önemli örneği Eliot’ın şu sözleridir: “Düşünürlerin kapsayıcı ufukları olmasa, bir 18. yüzyıl düşünürü, 19. yüzyıl uygarlığını görünce çok şaşıracaktır. Aynı durum, 20. yüzyıl düşünürleri de geçerlidir, onlar da 21. yüzyıl uygarlığını/kültürünü gördükleri takdirde şaşıracaklardır.”⁵⁵

Thomas Stearns Eliot’ın eserlerinde medeniyet ve kültür ilişkisini yansıtan şiirlerden biri de “Çorak Ülke” adlı şiiridir. Eliot bu şiirde farklı kültürlerden aldığı ilham ve yaptığı göndermelerle Avrupa kültürünün durumunu anlatmaya

by Professor Frank Kermode, Faber&Faber, 1975, s. 294.

53 T.S. Eliot, *a.g.e.*, s. 295.

54 John Monaghan - Peter Just, *Social and Cultural Anthropology: A Very Short Introduction (Very Short Introductions)*, Oxford University Press, 2000.

55 Bkz. “Önsöz”, *a.g.e.*, s. IV.

çalışmıştır. Eliot'ın "Çorak Ülke" şiirinin sonuna eklediği notlarda bazı kaynaklar gösterilmiştir.⁵⁶ Avrupa'nın yaşadığı duruma benzer ir durumun daha önce de yaşandığını göstermek istediği düşünülebilir. Bu metinde Eliot, I. Dünya Savaşı sonrasında yaşanan çaresizliği kırmak için hem kendi iç duygularını hem de Avrupalıların duygularını aktarabilmiştir.⁵⁷ Eliot'ın düşüncesine göre, Avrupa medeniyetinin savaşla birlikte parçalandığını söylemek mümkündür. Avrupa'daki her ülkenin kendi kültürü ile yetindiğini gören Eliot, farklı kültürleri bir araya getirmek ve Hristiyan medeniyetini yeniden inşa etmek istemiştir. Böylece "Çorak Ülke" şiiri Eliot'ın yaşadığı en zor zamanlarında yazılmış bir şiirdir. Dolayısıyla medeniyet ve kültür kavramları hakkında yansıttığı düşüncelerin sonraki dönemlerde değiştiği görülmektedir.⁵⁸

Eliot'ın, *Kültürün Tanımı Üzerine Düşünceler* adlı eserini yazma sebeplerinden biri, kültür ve medeniyet kavramları arasındaki yanlış kullanımı ortadan kaldırmaktır; ancak bu düşünceyle birlikte söz konusu iki kavram arasına net bir çizginin çizilmesinin de imkânsız olduğunu vurgulamaktadır. Bunun için, kültür kavramını tanımlamak için yazdığı bu eserinde bile kavramı tanımlayamamıştı. Hatta medeniyet ve kültür kavramlarının birbirinden ayrılmasının mümkün olmadığını iddia etmiş ve eş anlamlı olarak kullanılabileceğini söylemiştir. Ayrıca bu eserinde iki kavrama, "din" kavramını de ekleyerek daha karmaşık hale getirmiştir. Bu anlam Eliot'ın şu cümlesinden anlaşılmaktadır: "...Dinsiz medeniyet veya kültür olmadığı gibi medeniyetsiz veya kültürsüz bir din de olamaz", "din ile kültürü ayırmak zor bir konudur, hatta imkansızdır."⁵⁹

Kültür ve medeniyet kavramları birbirinden ayrılmaz kavramlardır. Bu nedenle birçok düşünür ve yazarın bu iki kavramı bir arada kullandığı görülmektedir. T.S. Eliot gibi büyük bir şairin kültür ve medeniyet kavramlarını bu şekilde kullanmasına şaşmamak gerekir. Ancak burada garip olan, asıl amacı medeniyet

56 Abdullah et-Tayyib'e göre şiirinin Notlar kısmında bahsedilen kaynaklarda Eliot'ın yazmadığı birçok kaynaktan ilham alınmıştır. Et-Tayyib bu durumu şöyle anlatır: "Eliot'ın ""Çorak Ülke" şiirindeki toprak, Arap çölünden başka bir şey değildir. Ancak Arap çölü, İslâm'ı ve İslâm dünyasını temsil ettiği için şair bundan bahsetmek istememiştir." Bkz. Abdullah et-Tayyib, Et-Tayyib, Abdullah, Et-Tayyib, Abdullah, *Hattama Nahnu Ma'IFitneti Bi Eliot, (Ne Vakte Kadar Eliot'ın Fitesiyile)*, Doha, Katar, Eljesra Kültür Merkezi, 1991, s. 46.

57 Semy Rhee, "Post-War Europe: The Waste Land as a Metaphor", *A Senior Thesis submitted in partial fulfillment of the requirements for graduation in the Honors Program*, Liberty University, Spring 2012.

58 T.S. Eliot, *The Complete Poems and Plays of T. S. Eliot*, Faber&Faber, 2011, s. 73.

59 T. S. Eliot, "Notes Towards the Definition of Culture", *The Selected Prose of T. S. Eliot*, edited by Professor Frank Kermode, Faber&Faber, 1975, s. 297.

ve kültür kavramları arasındaki karışıklığı gidermek olan bir kitapta bile aynı belirsizliğin sürdürülmüş olmasıdır.

Abdullah et-Tayyib'e Göre Medeniyet ve Kültür ilişkisi

Abdullah et-Tayyib'de kültür ve medeniyet kavramları zaman zaman iç içe geçmiş biçimde kullanılmakta, ancak genellikle farklı eserlerinde ayrı kavramlar olarak geçtiği tespit edilmektedir. Sudan radyosundaki programında “Sudan Kültürünün Kökenleri” başlıklı konuşması, bu iki kavramın birlikte kullanıldığını gösteren bir örnektir. Bu konuşmada bazen “Eski Sudan Medeniyeti, bazen de “Eski Sudan kültürü” diyerek konuşmasını sürdürmüştür. Ardından kültür ve medeniyet kavramları üzerine kısa bir konuşma yapmış, bu konuşma esnasında konuyla alakalı şöyle bir izahta bulunmuştur: “Bu iki kavram birbirinin yerine kullanılabilir; çünkü her ikisi de bir toplumun yaşam tarzının bütünlüğünü ifade etmektedir.”⁶⁰

Abdullah et-Tayyib'in bir başka konuşmasında kültür ve medeniyet kavramları iki ayrı kavram olarak kullanılmaktadır. Doha'da, “Arap Aydınlarının Krizi”⁶¹ konulu konuşmasında yaptığı tanımlamalarda bunu özel bir şekilde ortaya koymaktadır. Bu konuşmasında bir yandan tek bir İslâm medeniyetinden bahsederken diğer yandan farklı Arap kültürlerinden bahsetmektedir.

Aynı konuşmada, Arap dünyasında İslâm medeniyetinin “Arap medeniyeti” olarak tanımlanmasının aksine, “İslâm medeniyeti”nin çok daha geniş bir anlama sahip olduğunu vurgulamakta ve “Uzak Doğu'dan Batı Afrika'ya, Maveraünnehir'den Avrupa'ya ve Amerika'ya kadar uzanan geniş medeniyeti, “İslâm medeniyeti” olarak tanımlamaktadır.⁶²

Abdullah et-Tayyib konuyu anlatırken şu ifadeyi kullanır: “Bütün bu milletler, farklı kültürlerine rağmen tek bir medeniyet çatısı altında birleşmişler ve İslâm medeniyetini sınır tanımayan bir medeniyet olarak sunmuşlardır.”⁶³ Abdullah et-Tayyib bu durumu kendi şiirlerine yansıtmış, özellikle *Sayılı ve Sayısız Medet Şimşekler* adlı şiir kitabında İslâm dünyasından, İslâm medeniyetinden ve Müslümanların kültürlerinden bahsetmiştir.

60 Et-Tayyib, Abdullah, “Sudan Kültürünün Kökenleri”, (Arapçadan Türkçeye, araştırmacı tarafından aktarılmıştır), *Kapsamlı Ulusal Strateji Konferansı* 01.12.1991; <http://sudanknew.blogspot.com/2014/12/blog-post.html>, (Erişim Tarihi: 25.04.2022).

61 Abdullah, Et-Tayyib, “Arap Aydınlarının Krizi”, (Arapçadan Türkçeye, araştırmacı tarafından aktarılmıştır), Doha, Eljesra Kültür Merkezi, 1996.

62 Abdullah, Et-Tayyib, “Arap Aydınlarının Krizi”, Doha, Eljesra Kültür Merkezi, 1996.

63 Abdullah, Et-Tayyib, *Sayılı ve Sayısız Medet Şimşekleri*, Hartum, Afrika Üniversitesi Yayınları, 1996, s. 7-13.

Abdullah et-Tayyib'in eserlerinde medeniyetin temeli din olarak görülmektedir. Bu nedenle aynı dine mensup milletlerin farklı kültürleri ile ortak bir medeniyet kurmalarının normal bir sonuç olduğunu defalarca vurgulamaktadır. Bu nedenle kültür yereldir ve bir millete veya topluma aittir, medeniyet ise milletlerin farklı kültürlerini birleştiren bir kavramdır. Karakoç'ta olduğu Abdullah et-Tayyib'de de medeniyet kavramının öncelenmesi, bu kavramının kökünün "İslâm" ile, İslâm'ın esas kaynaklarıyla ilgili, ondan türemiş özgün bir medeniyet olduğu⁶⁴ idrakine dayanmaktadır.

Tahsin Görgün, tarihselcilik ve yeni tarihselciliğe ilişkin eserinde bu hususa bilhassa dikkati çekmekte ve İslam'ın öncelikle "medeniyet" perspektifine sahip olduğunu ve ancak bu perspektiften bakılarak anlaşılabilirliğini ifade etmektedir.⁶⁵ Recep Şentürk de *Açık Medeniyet* eserinde, İslam medeniyetinin "açık medeniyet" kavrayışına sahip olduğunu ancak diğer medeniyetlerin kendi bünyesine uygun gördüğü- değerlere de açık olduğunu ifade etmektedir.⁶⁶ Eliot'un "kültür"ü incelemesi de onun Hristiyan olmasına ve Hristiyanlığın bir kültür olarak mevcudiyetine ilişkin bir alımlamadır. Batı hermenötik felsefesi de bu kavramı yeniden öne çıkartmış ve formatlamıştır.⁶⁷

Abdullah et-Tayyib'in şu sözleri konuyu açıklamaktadır: "Araplar cahiliye devrinden beri kendi dillerine büyük hürmet göstermişlerdir... İslâm'ın yayılmasıyla birlikte Arapça medeniyet dili olmuş ve bütün Müslüman milletler bu dile hürmet ve hürmet göstermişlerdir. Onu kutsal bir dil olarak görmüşler."⁶⁸ Bu sebeple İslâm medeniyetinin dili Arapça olduğu için Müslümanların diğer dilleri ile ortak iletişim dili Arapça olarak kabul edilmiştir. Bu sebeple son iki yüzyıla kadar İslâm dünyasındaki dillerin çoğu Arap harfleriyle yazılmaktaydı.

64 Sezai Karakoç, *Çıkış Yolu Medeniyetimizin Dirilişi*, 4. bs., İstanbul, Diriliş Yayınları, 2012, s. 117-168.

65 Tahsin Görgün, *Tarihselcilik*, İstanbul, Tire Kitap Yayınları, 2022; "Çağdaş Dünyayı Yorumlamada İslâm İlim Geleneğinin Bize Sağladığı İmkanlar", *Entelektüel Bağımlılığı Aşmak*, İstanbul, Yedirenk Yayınları, 2009, s. 62-82.

66 Recep Şentürk, *Açık Medeniyet*, İstanbul, İz Yayıncılık, 2018; "Usûlsüz Metincilik: Tarihselcilik veya Selefcilik Arasında Çağdaş İslâm Düşüncesi", *Modernleşme, Protestanlaşma ve Selefileşme*, s. 303-316.

67 İsmail Çetişli, *Batılı Edebiyatında Akımlar*, Eskişehir, AÖF, 2011.

68 Abdullah, Et-Tayyib, *Sayıllı ve Sayısız Medet Şimşekleri (Mukaddime)*, Hartum, Afrika Üniversitesi Yayınları, 1996, s. 13.

Ebu Hatim El-Razi⁶⁹ “ez-Ziyne” adlı kitabında; “Arapçanın Fars ve Türk dili ve edebiyatlarında nasıl kullanıldığını anlatmaktadır. Önce Farsça Arapçadan, daha sonra Türkçe Farsçadan etkilenmiştir. Bu nedenle Arapça yavaş yavaş İslâm dünyasında medeniyet dili haline gelmiştir. Her ulus kültür dili olarak kendi dilini kullanmıştır”⁷⁰

Kültür ve medeniyet kavramları pek çok açıdan irdelenmektedir. Fakat bu iki kavram uzun zamandır iç içe kullanıldığı için onları tamamen ayırmak hemen hemen imkânsız hale gelmiştir. Bu nedenle birçok yazar ve düşünür bu konuyu araştırıp incelemiş ve kanaat serdetmiştir. Bazıları sonuca varmış bazıları ise bu hususta kesin neticeye ulaşmamıştır. Sezai Karakoç, T.S. Eliot ve Abdullah et-Tayyib bu konuyu hassasiyetle ele alan ve düşüncelerini şiir ve nesir metinlerinde ayrıntılı denilebilecek şekilde yazmışlardır.

Sonuç

Sezai Karakoç, T.S. Eliot ve Abdullah et-Tayyib'in, benzerlikleri ve farklılıkları mukayeseli bir biçimde değerlendirildiği takdirde, medeniyet ve kültür ilişkisi bakımından ayrıntıda farklılık göstermekle birlikte genelde ve esasta birbirine benzer, hatta çok yakın anlayışlara sahip oldukları anlaşılmaktadır. Sezai Karakoç ve Abdullah et-Tayyib esasen “İslâm medeniyetinin evrenselliği”ni savunmaktadırlar. Onlara göre İslâm medeniyeti, tüm dünyayı kapsayabilen bir medeniyettir. Onlara göre İslam kültürü, İslam medeniyetini oluşturan zemindir. Thomas Stearns Eliot'ta da tanımlama bakımından benzer bir anlayış vardır. Fakat bu anlayış, önce “Batı medeniyeti” iken zaman içinde dönüşüm geçirerek bilhassa “Hıristiyan kültürü” için kullanılır duruma gelmiştir.

Thomas Stearns Eliot'in eserlerinde bu konuyla alakalı iki farklı görüş mevcuttur. *İlk görüş*; Eliot'ın Anglo-Katolik'e dönüşmeden önce yazdığı şiirlerinde metafiziğe önem vermeyen ve sadece maddi yaşamla yetinen bir toplumu yansıtan görüştür. *Diğer görüş* ise Eliot'ın Anglo-Katolik'e dönüşmesinden sonra maneviyat, din ve metafiziği kapsayacak şekilde ürettiği eserlerde görülmektedir. Bu görüş, medeniyet ve kültür arasındaki ilişkiye de yansımakta ve medeniyet, kültür ve din gibi kavramların birbiriyle çok yakından ilişkili olduğu ve farklı dönemlerde birbirinin yerine kullanıldığı anlaşılmaktadır.

69 Ebû Hâtim Muhammed b. İdrîs b. Münzir er-Râzî (ö. 277890/), Rey'de doğdu, önemli bir hadis âlimidir.

70 Abdullah, Et-Tayyib, *Müslüman Topluluğun Üzerinde Düşünceler*, (Arapçadan Türkçeye araştırmacı tarafından aktarılmıştır), Hartum, Abdullah Et-Tayyib'in Vakfı, 2017, s. 52.

Sezai Karakoç, kültürü “medeniyetin bir parçası” olarak tanımlar. Kültür ve medeniyeti koruma ve yaşatmanın, sadece geçmişte ortaya konulanları muhafaza etmek şeklinde bir müzecilik süreci olmadığını belirtir. Asıl görevin, kültür ve medeniyetin canlılığını asırdan asra aktarmaya çalışmak olduğunu söyler ve bunu savunur. Kültür ve medeniyet sahasında bir durgunluk meydana geldiği takdirde, yeni bir “diriliş çağı”nı başlatarak medeniyeti ilerlemeye, kemale erdirmeye teşvik etmek gerekir. Karakoç’un eserlerinde “kültür”, medeniyetin en önemli unsuru olarak tezahür etmekte ve medeniyet-kültür ilişkisinde tamamlayıcı bir rol oynamaktadır.

Bu bağlamda Sezai Karakoç’un, vazıh bir tavır ve tanım ortaya koyabildiği için, kendisini Abdullah et-Tayyib ve T.S. Eliot’tan ayıran bir farkındalığa ve seviyeye sahip olduğunu söylemek mümkündür. Çünkü Sezai Karakoç, kültür ve medeniyet kavramlarını açıklıkla tanımlamış ve iki kavramın arasındaki ilişkinin sınırlarını çok açık bir biçimde tespit etmiştir. Dolayısıyla Sezai Karakoç’un medeniyet ve kültür arasındaki sınırları çizmeye çalışan birçok düşünürden bu bakımdan üstün olduğu söylenebilir.

Abdullah et-Tayyib’de ise hâkim anlayış; kültürün, medeniyetin bir parçası olduğu şeklindedir. Eserlerinin çoğunda bu şekilde yansıtmış olsa da bazen bu iki kavramı birbirinin yerine kullandığı da fark edilmektedir. Bu anlayışı çeşitli eserlerinde ortaya koyan Abdullah et-Tayyib, örneğin, *Trenin Penceresinden* adlı kitabında anılarını anlatırken, “Modern Sudan Medeniyeti”nin, “Eski Sudan Medeniyetlerinden, gelenek ve göreneklerinden etkilendiğini” söylemektedir.

Bu kitabında “Sudan kültürü” için “Sudan medeniyeti” ifadesini kullanırken, aynı bağlamda “Modern Sudan Kültürü”nün “İslâm Medeniyeti”nden etkilendiğini söylemesi, kavramlar arasında net bir sınır çizmediğinin göstergesidir. Öte yandan diğer eserlerinde, özellikle “Arap Aydınlarının Krizi” başlıklı konuşmasında, bu kavramı tanımlarken medeniyetin kültürden çok daha kapsamlı olduğunu ifade etmiştir. Dolayısıyla et-Tayyib de Karakoç gibi, medeniyetin kültürden daha kapsamlı olduğu konusunda bir anlayışa sahip gözükmektedir.

Bu üç şair-düşünürün kültür ve medeniyet ilişkisiyle ilgili göstermiş oldukları dikkat ve yapmış oldukları çalışmalar, kendi kültürlerine ve insanlık kültürüne bu bağlamda ciddi bir hizmet olarak kabul edilebilir. Çünkü açtıkları bu yolda birçok düşünür yürüyecek, temelini atıp tamamlamadıkları çalışmalara sahip çıkacak, böylece yolun aydınlatılmasında rol oynayacaklardır. Kültür ve medeniyet gibi kritik kavramların öz düşüncelerine uygun tasavvuru, şair-mütefekkirlerin mensur ve manzum metinlerinde görüldüğü üzere, ancak bu doğrultuda gayretlerle yeni nesillerin zihinlerinde doğru bir şekilde yerleşecek ve o takdirde ge-

lecekte arzulanan “medeniyetin dirilişi”, “medeniyetin inşası” ve “medeniyetin ihyası” gerçekleştirilecektir. Takipçilerinin giderek artması, üç şair-mütefekkirin görüş ve tutumlarının kabul gördüğünün işareti olarak yorumlanabilir.

Şiirlerinde medeniyet ve kültür kavramlarını sıklıkla işleyen Sezai Karakoç, «Hızır ile Kırk Saat» şiirinde bu iki kavramın kaynağının vahiy olduğunu tespit etmiştir. Aynı zamanda Karakoç'un şiirlerinin tamamında İslam medeniyetinin unsurlarını ele aldığı görülmektedir. Bu nedenle Karakoç'un şiirleri büyük bir dava (İslâm Medeniyetinin Dirilişi) etrafında toplanmıştır. T.S. Eliot'un şiirleri ise medeniyetten çok kültürel unsurları ele alır. Ayrıca medeniyet algısı, Eliot'un yaşadığı değişimlerden etkilenecek şekilde dönemden döneme farklılık göstermektedir. Abdullah et-Tayyib'in şiirlerinde medeniyet ve kültür algısını Batı medeniyeti ve kültürüyle karşılaştırarak ele aldığını söylemek mümkündür. Abdullah Et-Tayyib'in nesir eserlerinde bu iki kavrama daha geniş yer ayırdığı görülmektedir.

Bu tür karşılaştırmalar ile edebiyatçıların medeniyet ve kültür kavramlarının gerek zihniyet dünyalarına bağlı olarak tahakkuk eden boyutları gerekse bu bağlamda gerçekleştirilen araştırmalarındaki rolü daha ayrıntılı bir biçimde belirlenmek suretiyle farklı milletlerin edebiyatlarını inceleme fırsatı sağlanabilir. Tabii bu noktada, medeniyet ve kültür meselesi bağlamında üzerinde durulması gereken en önemli alanlardan birinin edebiyat olduğu muhakkak vurgulanmalı ve dikkate alınmalıdır. Çünkü edebî şahsiyetler, milletlerinin duygu ve düşüncelerini zarif bir dil ve seçkin bir üslûpla yansıtır ve onları dil açısından da daha kalıcı kılarlar. Bu çalışmanın da çerçevesi bu hususta bir katkı sağlamaktan ibarettir. Elbette bu alan başka çalışmalara da açıktır.

Kaynakça

Ahmed, Mekkî, Et-Tâhir, *Karşılaştırmalı Edebiyatta Teorik ve Uygulamalı Çalışmalar*, Mısır, Daru'l-Maarif Yayınları, 2002.

Aykanat, Timuçin, “Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi ve Karşılaştırmalı Bir Metin Tahlili Örneği”, *Turkish Studies- International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, vol. 7/3, Summer 2012.

Baş, Münire Kevser, *Sezai Karakoç'un Kavram Haritası*, İstanbul, Diriliş Yayınları, 2018.

Bergson, Henry, *Manevi Enerji*, çev. Murat Batmankaya, İstanbul, Şule Yayınları, 2022.

Malik b. Nebî, *Müşkilâtü's-Sekâfe*, (*Kültürün Sorunu*), Fransızcadan Arapçaya çev. Abdulsabur Şahin, Şam, Dâru'l-Fikr Yayınları, 2000.

Çeşli, İsmail, *Batılı Edebiyatında Akımlar*, Eskişehir, AÖF, 2011.

Durant, Will - Durant, Ariel, *The Story Of Civilization- Part 7- The Age Of Reason Begins*, Simon & Schuster, 2011.

El-Cevherî, Mohamed, *es-Sekâfe ve'l-Hadârah: 'İhtilafu'n-Neş'eti ve'l-Mefhûmi (Kültürler ve Medeniyetler: Köken ve Kavram Farkı)*, Mısır, Kahire, Mısır-Lübnan Yayınevi, 2009.

Eliot, Thomas Stearns, *Bütün Şiirleri*, çev. Samet Köse, İstanbul, Everest Yayınları, 2018.

_____, *Collected Poems 1909-1962*, New York, Harcourt Brace & World, Inc. 1964.

_____, *Denemeler*; çev. Halit Çakır, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1988.

_____, *Notes Towards the Definition of Culture (Kültürün Tanımı Üzerine Düşünceler)*, Houghton Mifflin Harcourt Publishing Company, 1949.

_____, *Selected Prose of T. S. Eliot*, Frank Kermode, Printed in the United States of America, 1975.

_____, *The Complete Prose of T. S. Eliot: The Critical Edition Apprentice Years, 1905–1918*, edit. jewel spears brooker & Ronald Schuchard, London, Faber and Faber, 2014.

El-Mesîrî, Abdulvahab M., *İnsan ve Medeniyet*, Kahire, Hilal Yayınları, 2020.

Enser, Ramazan, “Sezai Karakoç’un Şiirlerinde Geleneğin Tezahür Odakları Olarak İnsan, Zaman ve Mekân”, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2018.

Et-Tayyib, Abdullah, *Hattâma-Nahnu Ma'l-Fitneti bi-Eliot, (Ne Vakte Kadar Eliot'ın Finesiyle)*, Doha, Katar, El-Jesra Kültür Merkezi, 1991.

_____, *Mihnetul-Musekkefin El-Arab (Arap Aydınlarının Krizi)*, Doha, El-Jesra kültür Merkezi, 1996.

_____, *Berku'l-Mededi bi-Adedi ve bila-Adedi (Sayılı ve Sayısız Medet Şimşekleri)*, Hartum/Sudan, Afrika Üniversitesi Yayınları, 1996.

_____, *el-Âmîyyetu-ve'l-Fusha (Lehçe ve Fesih Arap Dili)*, Hartum, Abdullah Et-Tayyib'in Vakfı, 2013.

_____, *Min-Nâfîzetü'l-Kıtâr (Trenin Penceresinden)*, Hartum/Sudan, Abdullah Et-Tayyib'in Vakfı, 2011.

_____, *Nazarâtun fi'l-Muctemai'l-İslâmi (Müslüman Topluluğun Üzerinde Düşünceler)*, Hartum, Abdullah Et-Tayyib'in Vakfı, 2017.

Fârâbî, *e-Medinetü'l- Fâzıla*, Mısır, Nâfıza Yayınlar, 2014.

Gillespie, Gerald, *By Way of Comparison. Reflections on the Theory and Practice of Comparative Literature*, Paris, Honoré Champion, 2004.

Görgün, Tahsin, “Çağdaş Dünyayı Yorumlamada İslâm İlim Geleneğinin Bize Sağladığı İmkânlar”, *Entelektüel Bağımlılığı Aşmak*, İstanbul, Yedirenk Yayınları, 2009.

_____, *Tarihselcilik*, İstanbul, Tire Kitap Yayınları, 2022.

İbn Haldun, *Mukaddime*, haz. Süleyman Uludağ, 17. bs., Dergâh Yayınları, Mayıs 2018.

Kalın, İbrahim, *İslâm ve Batı*, İstanbul, İSAM Yayınları, 2007.

Kaplan, Yusuf, *Medeniyet Tasavvuru (Fütuhat-ı Medeniyye'ye Giriş)*, İstanbul, Nesil Yayınları, 2022.

Karakoç, Sezai, *Alınyazısı Saati – Şiirler VIII*, Yayınları İstanbul, Diriliş Yayınları, 2003.

_____, *Çıkış Yolu Medeniyetimizin Dirilişi*, 4. bs., İstanbul, Diriliş Yayınları, 2012.

_____, *Diriliş Neslinin Âmentüsü*, Diriliş Yayınları, 2012.

_____, *Fizikötesi Açısından Ufuklar ve Daha Ötesi III*, Diriliş Yayınları, 2016.

_____, *Gün Doğmadan*, 24. bs., İstanbul, Diriliş Yayınları, 2017.

_____, *İslâm Toplumunun Ekonomik Strüktürü*, İstanbul, Diriliş Yayınları, 2013.

_____, *İslâm'ın Dirilişi*, Diriliş Yayınları, 2017.

_____, *Yitik Cennet*, İstanbul, Diriliş Yayınları, 2013.

Koçak, Mesut, “Mehmed Âkif Ersoy, Necip Fazıl Kısakürek ve Sezai Karakoç'un Eserlerinde Coğrafya, Tarih, Medeniyet Düşüncesi”, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, İstanbul, 2016.

Kultuer, İlhan, “Medeniyet”, *Türkiye Diyanet Vakfı, İslâm Ansiklopedisi*, çevrimiçi; <https://İslâmansiklopedisi.org.tr/medeniyet>, (Erişim Tarihi: 14.04.2022).

Ömer, Sıddık, *Abdullah et-Tayyib'le İlgili Makaleler*, Hartum/Sudan, Hartum Basın Yayınları, 2014.

Piddington, Ralph, *An Introduction To Social Anthropology*, vol. 1&2, Auckland University, 1962.

Rhee, Semy, "Post-War Europe: The Waste Land as a Metaphor", *A Senior Thesis submitted in partial fulfillment of the requirements for graduation in the Honors Program*, Liberty University, Spring 2012.

Samovar, Larry A. - Porter, Richard E., *Communication Between Cultures*, Boston USA, Cengage Learning, 2015.

Saussy, Haun, *Comparative Literature in an Age of Globalization*, Johns Hopkins University Press, 2006.

Sigg, Eric, *The American T. S. Eliot: A Study of the Early Writings*, Cambridge Üniversitesi Yayınları, 2009.

Şentürk, Recep, "Usûlsüz Metincilik: Tarihselcilik veya Selefcilik Arasında Çağdaş İslam Düşüncesi", *Modernleşme, Protestanlaşma ve Selefileşme*, İstanbul, İSAR Yayınları, 2019.

_____, *Açık Medeniyet*, İstanbul, İz Yayıncılık, 2018.

Uslu, Mehmet Fatih, "Greenblatt'ın Yeni Tarihselci Eleştirisi", *Edebiyatın Omzundaki Melek / Edebiyatın Tarihle İlişkisi Üzerine Yazılar*, haz. Zeynep Uysal, İstanbul, İletişim Yayınları, 2011.

Yasnet, Sozan, *General Comparative Literature*, London, 1998.

Araştırmacıların Katkı Oranı

Araştırmanın her aşamasından yazar sorumludur.

Çatışma Beyanı

Araştırmada herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.